

“At have sit liv forbrudt”.

Henrettelser på Roskilde-egnen

Af Niels H. Kragh-Nielsen

I løbet af 1500-årene begynder vi at have kilder til brugen af dødsstraf, men de er sparsomt bevaret. Fra det følgende århundrede er mere materiale til rådighed, men ikke tilstrækkeligt meget til at fastslå, hvor mange der blev henrettet. Vi skal lidt ind i 1700-årene, før det lader sig gøre. Der er dog ingen tvivl om, at henrettelser forekom oftere i 1500-årene end senere. Især tyveri blev hårdt straffet, der skulle ikke meget til, før galgen ventede. Også trolddom så man strengt på, især i første halvdel af 1600-årene. Drabsforbrydelser var den gruppe, hvor dødsstraffen holdt sig længst. Efter 1645 har præsterne noteret en del af disse tilfælde i kirkebøgerne, som nu skulle føres i hvert sogn.

15-1600 årene

På Roskilde-egnen kender vi til en del henrettelser i tiden før det 18. århundrede. De må stå som eksempler på de mange, der faktisk blev eksekveret. Midt i 1500-årene ses tre trolddomssager, hvor fem kvinder blev brændt. I Roskilde var det 1548 borgmesterenken Dorothea og Sidsel Lerbæks, i Søme herred 1549 Elline Mørch og Sidse Hansdatter fra Kornrup og i Voldborg herred 1557/58 gadehuskonen Kirstine Torbens i Hvalsø. Fra 1617, den tid hvor forfølgelsen af troldfolk var mest intens, ses Inger Winter fra Jersie i Tune herred. Hun havde forledt en kvinde til at dræbe sit barn, og mestermanden i Roskilde fik 6 daler “for en troldkvinde at pine og brænde”. Moderen måtte sidde for sværdet og blev begravet i indviet jord.¹

Af tyverisager kendes blot tre. Den ene var Søren Mikkelsens i Roskilde 1582. den anden i Tune herred 1617, hvor Mads Boesen i Tune blev hængt for sine misgerninger. Den tredje sag drejede sig om kirketyveri fra Ørsted Kirke i Ramsø herred. Her havde en tyv i 1647 stjålet kalk og disk, messehagel og alterklæde. Han blev taget og ført fra Køge til Roskilde, hvor mestermanden fik 8 daler for at rette ham. Han er antagelig kommet på hjul og stejle.

Fra Roskilde kendes inden for et kort åremål tre sager, som endte med en dødsdom, i 1624 vognmand Niels Nielsen og i

Niels H. Kragh-Nielsen f. 1939. Tidl. biblioteksleder i Sønderjylland.

En kvinde halshugges. Kalkmaleri i Roskilde Domkirke. Ødelagt 1858. Akvarel i Nationalmuseet.

1628 en Jesper for drab, og i 1630 Peder Madsen for groft overfald. Fra Tune herred findes i Karlstrup kirkebog en meget tidlig indførsel, i 1646 "den 20. juli blev Oluf Jørgensen i Karlstrup halshugget på Tune gade for manddrab begået på Arvid Byrgesen, for hvilket mord ... lensmanden bevilgede, at hans legeme måtte lægges i Karlstrup kirkegård". Og i Karlsrunder kirkebog 1671 ses, at "31. januar fik Anders Hansen sin dom, at han skulle miste sit hoved og kroppen i kirkegården og blev så også aget (kørt) hid til byen og blev samme dag begravet".

Barnedrabssagerne udgør en særlig gruppe. Mange unge tjenestepiger kom galt af sted, blev gravide, fødte i dølgsmål og så ingen anden udvej end at skille sig af med barnet. Det kom til at koste dem selv livet, som det skete for Sidsel Jørgensdatter i Roskilde 1643/44.² Få år senere havde en unavn-given kvinde født ude på marken, stukket barnet ihjel og derpå taget sit eget liv. Ikke desto mindre betalte man i 1648 skarpretter Osvald Reeberg 3 rigsdaler for at hugge hovedet af hende og sætte det på stage, mens kroppen blev gravet ned på retterstedet.³ I Tune herred havde Karen Nielsdatter "myrdet og ombragt" sit barn, som var blevet fundet i Torslunde Sø. Ifølge Karlsrunder kirkebog blev hun halshugget

den 30. juli 1686, hovedet sat på stage og kroppen i hedensk jord, dvs. begravet på retterstedet.

Endelig finder vi to sager fra 1640-erne med andre forbrydelser. Den ene drejede sig om seksuelt forhold til et dyr. Det kaldtes sodomi og førte også til dødsstraf. I Roskilde havde Oluf Nielsen været i gang med en hoppe. Efter en lang fængsling blev han brændt levende den 6. november 1641. Fik to potter vin før han førtes til retterstedet, hvor der medgik 14 læs træ til bålet. Mestermanen modtog 8 rigsdaler. I den anden sag blev Karen Niels Arildsen i Jersie henrettet i 1647 for misgerninger. Hvilke der var tale om fremgår ikke. Hun efterlod sig intet, så Roskildegaaards len måtte bekoste henrettelsen.

Danske Lov fra 1683 samlede al foreliggende lovgivning i ét værk, hvis 6. bog fastsatte straffen for misgerninger. En markant ændring her var afskaffelsen af dødsstraf for tyveri. Så længe det varede, til 1690, og lovbogen måtte efterhånden suppleres med forordninger, som langt ind i det følgende århundrede også skærpede straffen for andre forbrydelser.

1700-årene

Nu skal det handle om sager, som vi oftest har bedre kendskab til, ikke mindst fordi den juridiske proces blev styrket. Fra 1735 skulle således alle dødsdomme afsagt ved en by- eller herredsret forelægges både Landsting og Højesteret.

Titelblad til Danske Lov 1683.

Kongen havde dog det sidste ord og kunne mildne straffen. I overskrifterne nedenfor er året for henrettelsen angivet.

Røvere og stimænd fra Kirke Saaby 1715

Den første sag er fra Lejre herred. Husmændene Chresten Rode og Hans Pedersen, begge fra Kirke Saaby, var hovedmænd i en tyvebande, som i egnen vest for Roskilde havde stjålet heste og kreaturer fra markerne. De havde også andet på samvittigheden, men det var røveriske overfald på vejfarende, der førte til deres pågribelse i slutningen af november 1714. De sad spærret inde i Gevninge og måtte snart rykke ud med sproget. Alvorligst blandt deres meriter var to røverier i Borrevejleskoven. Chresten Rode og en anden kumpan overfaldt en Tølløse-bonde på vej hjem fra København. Han mistede sine penge og blev maltrakteret, men overlevede. Det andet røveri gik ud over Frantz Rasmussen. På vej hjem fra handel i Roskilde tog han Hans Pedersen op at køre. Det blev fatalt, Hans plyndrede ham og tilføjede Frantz adskillige knivstik, som førte til døden.

Der blev nedsat en kommission til at udrede sagen. Det var et skridt, som myndighederne kunne tage, når større sager oversteg den lokale jurisdiktions formåen. En sådan ses også 1735 i det store natmandskomplot fra Kalundborg-egnen. Chresten Rode og Hans Pedersen overførtes i slutningen af januar til København, hvor de blev anbragt i stadens arresthus. Den 22. maj 1715 afsagde kommissionen dødsdom over de to hovedmænd, Højesteret skulle nu tage stilling, og som det kunne forventes, lød dommen en god måneds tid senere på halshugning med økse og opsætning på hjul og stejle.⁴ Eksekutionen har sikkert fundet sted på Galgebakken i Himmelev, som var Lejre herreds rettersted. Denne retskreds var dannet i 1698 ved sammenlægning af Horns, Sømme og Voldborg herreder.

En kvægtyv fra Lellinge 1719

Tre år senere førtes sag i Ramsø-Tune herred mod Lars Steensen i Lellinge, som havde stjålet tre køer, to af dem fra Rasmus Knudsen og Rasmus Nielsen af Lille Salby. Lars slagtede dyrene og solgte kroppene i Køge. Da det "kun" drejede sig om ungkreaturer, håbede han på en mild dom. Men ved det sjællandske landsting den 25. januar 1719 lød dommen på galgen efter forordning af 4. marts 1690, som havde genindført hængning for tyveri af heste og køer på marken. Lars appellerede til Højesteret og så frem til at få benådning for

sine mange små børns skyld, men nej, retten konfirmerede enstemmigt dommen den 1. maj 1719. Kongen ses heller ikke at have ændret på afgørelsen.⁵ Ramsø og Tune herreder var lagt sammen i 1688. Det fælles ting lå i Salløv sydvest for Snoldelev og det tilhørende rettersted på Ramsøllille Mark. Her må Lars Steensen have endt sine dage.

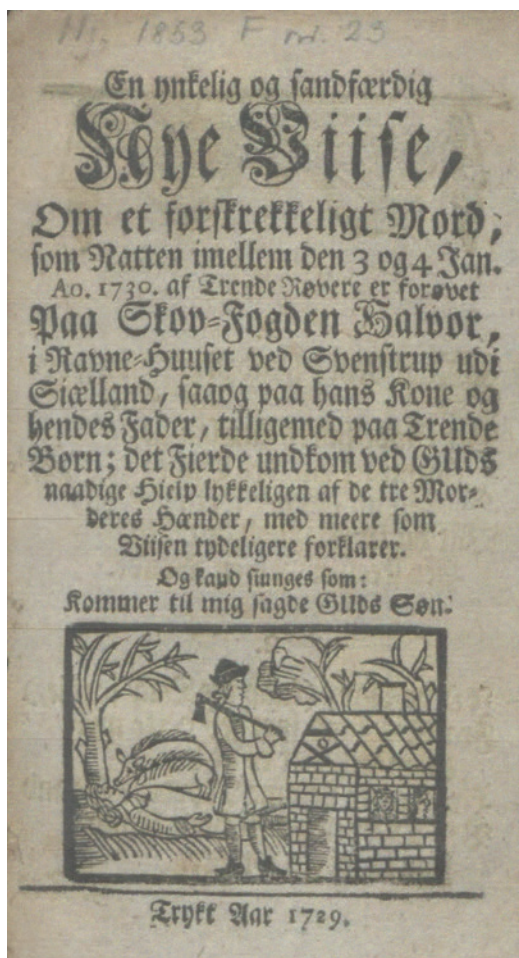
Rovmord i Kirke Hyllinge 1721 og Nørre Dalby 1730

Straffen for denne forbrydelse var blevet skærpet i 1697 i forhold til Danske Lovs bestemmelser. Reinholdt Christiansen i Kirke Hyllinge, Løjre herred, slog sognefoged Jens Madsens kone ihjel, mens hun lå og sov, og røvede derefter fra huset. Han fik sin dom den 13. august 1721 til halshugning med økse.⁶ Brugen af øksen i stedet for sværdet var et skærpene element.

Natten mellem 2. og 3. januar 1730 begik landsoldaten Jens Olsen og bønderne Peder Olsen, en bror til Jens, og Lars Knudsen et femdobbelte rov mord på skovfogeden og hans familie i det afsides liggende Ravnehavehus i Nørre Dalby sogn, Ramsø herred. De havde troet, at der var penge at hente, men udbyttet blev kun 5-6 rigsdaler. En efterlysning blev udsendt, hvor Jens Olsen beskrives som *“glat og hvid af ansigt, ikke ret høj, før af lemmer, undersætsig, har et gulagtigt hår”*.⁷ Kort efter var de pågrebet og sad fængslet til slutningen af april. Svenstrup havde egen jurisdiktion, hvor de tre forbrydere dømmes til hjul og stejle. Derefter indgav godsejer Frederik Svane sagen for kongen, som ønskede den for landstinget. Her skærpedes dommen den 12. april, så de dømte også skal knibes fem gange med gloende tænger og hænderne levende afhugges.⁸ To uger senere kom misdæderne på hjul og stejle. Det skete den 25. april og må være foregået på Svenstrups eget rettersted. Men efter at have stået mindre end et halvt år var stejlerne væltet, og Roskildes skarpretter fik påbud om ufortøvet at sætte dem op igen, som det ses af byens rådhusprotokol:

“Som de stejler, på hvilken de tre for begangne mord på salig hr. hofjægermester Svanes gods af skarpretteren i Roskilde henrettede misdædere blev lagte, skal være nedfaldne, og skarpretteren, som for samme eksekution bekom 100 rigsdaler, ej efter forlangende skal være at formå, samme stejler igen uden betaling at istandsætte, – så efterdi det endnu ikke er et halvt år siden, eksekutionen skete, og det var hans pligt samme stejler således at fastsætte, at de udi mange år, andre ligesindede ugudelige mennesker til forskrækkelse kunne stå – ville Magistraten tilholde bemeldte

Skillingstryk 1730: "En Ynkelig og sandfærdig nye Viise om et forskrekkeligt Mord om Natten imellem den 3. og 4. Jan. Ao. 1730 af trende Røvere er forøvet paa Skovfogden Halvor i Ravne-Huuset ved Svenstrup udi Siælland". Det kgl. Bibliotek.

skarpretter, at han straks og uden ophold samt uden ringeste betalings fordring lader stejlerne igen forsvarligen opsætte".⁹

Skarpretter Christian Ernst Puhan havde først forlangt ekstra betaling for at gøre det, men efter en klage fra Svenstrup, måtte han give sig.

Fødsel i dølgsmål og ombringelse af barnet: Roskilde 1728 og 1730
 Barnedrabssagerne var talrige i 1700-årene, og der blev set strengt på dem. Først fra midten af århundredet blev dødsstraffen i stigende omfang erstattet af langvarige fængselsstraffe. Mette Iversdatter i Roskilde havde født i hemmelighed, og barnet blev fundet i sengehalmen. En kirurg bevidnede, at dets hals var vredet om. Ved landstinget i Ringsted dømtes hun den 19. november 1727 efter Danske Lov 6.6.7 og 8 til halshugning og hoved på stage. Fem måneder senere konfirmerede Højesteret dommen i enstemmighed.¹⁰

Under sin fængsling fik hun, som skik var, jævnligt besøg af præster, men udviste ikke megen bodfærdighed. Tværtimod følte hun sig uretfærdigt behandlet ved samtlige retsinstanser. Den 16. juni stod hun for magistraten i rådsstuen og hørte, at hendes sidste dag var fastsat til tirsdag den 29., hvor hun mellem 6 og 7 morgen ville blive ført fra sit fængsel til Hestemarkstorvet for at miste hovedet ved sværdet for sin misgerning. Skarpretter Puhan var til stede og blev pålagt da at udføre sin embedspligt som angivet. Endelig fik Mette at vide, at såfremt hun med tilbørlig lydighed og et bodfærdigt hjerte som en bedrøvet og troende synderinde underkastede sig sin dødsdom, så ville kongen af mildhed og på domprovstens og de andre præsters anmodning tilstå hende at blive begravet i kirkegården uden ceremoni.¹⁰ Det var det bedste Mette kunne opnå under de givne omstændigheder, at blive halshugget med sværd på torvet var den mindst vanærende dødsstraf og kun mulig, hvis dommen var uden skærper.

Anne Jensdatter sammesteds havde også hemmeligt født et barn, avlet i utugt. Hun hævdede, at barnet var dødt ved fødslen, og havde kastet det i ilden under en brændevinspande. Ved Sjællands landsting lød dommen den 10. maj 1730 på halshugning og hoved på stage. Hun erklærede sig "fornøjet" med dommen og ønskede ikke at appellere til Højesteret.¹¹ Anne havde siddet arresteret i næsten tre måneder, da hun den 31. maj stod i rådhusretten for at "anhøre" den dom, som landstinget i Ringsted havde afsagt tre uger før. Hun fik at vide, at henrettelsen skulle ske tirsdag den 6. juni om morgenen. Herefter blev hun alvorligt formanet "*at fortryde hendes begåede synder og især den ugerning, som hun er dømt for, (og) holde sig hjertelig til Gud med en stadig tro, at han for frelserens skyld vil være hende nådig, og med ivrig bøn dag og nat ... berede sig til en kristelig død og en salig afsked fra verden*".¹² I modsætning til Mette Iversdatter to år tidligere fik Anne altså ikke mildnet sin straf. Den er uden tvivl blevet eksekveret på retterstedet ved landevejen mod København, og kroppen er kommet i jorden samme sted. Byens skarpretter modtog 19 rigsdaler.

Mordbrand i Roskilde 1737

Brande var meget frygtede i de tætbebyggede områder med dårligt beredskab. Når branden var påsat, og mennesker derved blev udsat for at brænde inde, kaldtes det mordbrand. I efteråret 1735 var folk i Roskilde meget opskræmte over en række påsatte brande i byen. Under et politiforhør

bekendte den 16-17-årige natmandsdreng Nicolai Christian at stå bag. Han havde følt sig dårligt behandlet alle steder og ville hævne sig. I sit skumle fangehul under Laurentiustårnet fik han besøg af to præster, som formanede ham til at røbe sine medskyldige. Det havde vist sig, at der var flere involveret. En kommission blev nedsat for at udrede sagen. Den 29. august 1736 dømtes Nicolai til hjul og stejle som hovedmand. Højesteret ændrede dommen til, at han skulle brændes. Nogle af dommerne anså dog stejlestraffen for værre end at blive brændt. Kongen godkendte højesteretsdommen med den ændring, at Nicolai Christian skulle kvæles inden brændingen.¹³

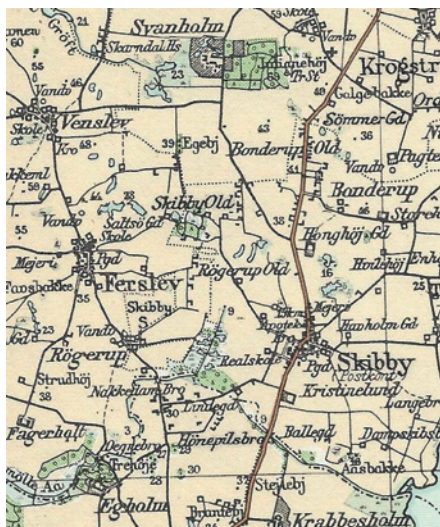
Det var almindeligt, at dødsdømte forbrydere blev ført til retterstedet iført særlige klæder, og byen havde "*ladet forfærdige en hvid lærredsskjorte, et par ditto bukser og en hvid hue, som Nicolai Christian havde over sine andre klæder den dag han blev rettet*". Tøjet kostede 1 rigsdaler og 3 mark, de sorte bånd at binde dem med 4 skilling.¹⁴

Til bålet blev der anskaffet knap fire favne tørt bølgebrænde, en favn birkebrænde, en tønne tjære, en trave langhalm, to traver rughalm, fire tomme tjæretønder og et stykke egetræ på 6 ½ alen, "for dette at udføre til retterstedet, som var 12 læs, 3 rigsdaler". Den godt 4 m lange egepæl blev gravet ned på retterstedet.¹⁵ Byen betalte også seks vognmænd for den 10. januar 1737 at befordre byfogeden og skoledisciplene ud, hvor natmandsdrengen kom på bålet, bundet til pælen. Det må være sket ved galgen øst for byen. Skarpretter Christian Ernst Puhan stod for eksekutionen. Han havde i øvrigt mistet sin ejendom i Skomagergade ved den store brand i oktober 1735.

Endnu to mordbrandssager forekom på Roskildeegnen, i begge tilfælde med kvinder som anstifter, om dem senere.

Drab og giftmord: Egholm 1735, Svanholm 1749 og Roskilde 1751
I Egholm birk sydvest for Skibby havde Olle Rasmussen slået Jens Jørgensen ihjel under et klammeri. Ved Sjællandske Landsting dømtes han den 9. februar 1735 til at halshugges og begraves på kirkegården uden ceremoni efter Danske Lov 6.6.1. Det var den "mildeste" bestemmelse, som blev idømt for uoverlagte drab.¹⁶

Ikke sjældent var giftmord iværksat af kvinder. Den gifte Anne Jørgensdatter i Ferslev på Svanholm gods var blevet forelsket i karlen Laurs Andersen. Hun fik ham til at købe noget rottekrudt og blandede en halv skefuld af det i røragget, som hun gav sin mand til aftensmad. Han døde ni dage

Kortudsnit af Horns herred med Egholm (i syd) og Svanholm (i nord) samt Galgebakke øst herfor. Geodætisk Institut Generalstabskort.

senere. Anne og Laurs blev dømt den 23. juli 1749 ved Svanholm birketing og to dage senere ved Landstinget i Ringsted. Dommen lød på, at hun skal knibes af skarpretteren med gloende tænger først ved huset, hvor mordet var begået, dernæst to gange undervejs og til sidst en gang på retterstedet, hvorefter hendes højre hånd, mens hun er levende, og siden hovedet afhugges med økse. Dernæst skal natmanden og hans folk lægge legemet på hjul og stejle og fæstne hovedet tillige med hånden på stejlen oven over legemet. Laurs skulle som medskyldig henrettes med sværd.¹⁷ Dommene blev eksekveret i august, formentlig på galgebakken øst for Svanholm, tæt ved landevejen.

Karlen Jeppe Povelsen fra grevskabet Ledreborg sad 1750 i Roskildes arrest for tyveri. Han brød ud i oktober og kom til at slå fangefogeden ihjel. Der blev udlovet en dusør på 10 rigsdaler, og en månedstid senere var han pågrebet. Under sagens behandling i Højesteret den 22. maj 1751 ville et par af dommerne dømme ham til at bøde liv for liv, fordi drabet var sket uforsætligt under håndgemæng, men flertallet på ni fastsatte straffen til halshugning og efterfølgende hjul og stejle, "*alene for publici skyld, da en fangefoged bør gå sikkert i sine forretninger*". Kongen konfirmerede dommen tre måneder senere.¹⁸

I galgen for tyveri: Skullerupholm 1748 og Roskilde 1753

Tre år tidligere havde der været en anden sag under grevskabet Ledreborg. Berthe Pedersdatter fra Skullerupholm gods stjal ved nattetide en ko på Kirke Saabye Mark og

solgte den. Efter den førnævnte forordning af 4. marts 1690 om tyveri af heste eller kreaturer på marken, dømte Sjællandske Landsting hende i august 1747 til at hænges. Højesteret behandlede først sagen den 9. januar året efter, men ændrede ikke dommen, og den 16. februar 1748 skrev Danske Kancelli, at kongen har konfirmeret dommen, og at den skal eksekveres. I en tiårsperiode havde Christian 6. ellers konsekvent benådet for galgen i tyverisager, men en strammere kurs fulgte efter hans død i 1746, og den første sag var, uheldigvis for hende, Birthe Pedersdatters. Dommen var også på anden vis usædvanlig. Før i tiden blev kvinder ikke hængt, men fik en anden livsstraf. Efter 1690 ses der enkelte, hun er dog den eneste blandt de 19 personer, som blev hængt for tyveri i Sjællandske Landstings område fra 1719 til 1756. Der kendes endnu et tilfælde, hvor en kvindelig tyv kom tæt på rebet. Karen Corneliidatter i Faxe herred havde i 1754 stjålet for mere end 50 rigsdaler i Kongsted præstegård og blev dømt til galgen, men vel at mærke kun i første instans. Landstinget ændrede dommen til kagstrygning, tyvsmærke på panden og livstid i Børnehuset, og Højesteret stadfæstede denne afgørelse.¹⁹ Hun kom imidlertid til at lide dødsstraffen to år senere, da hun begik et barnemord i straffeanstalten, måske for selv at komme af med livet.

I begyndelsen af 1750-erne var Roskilde plaget af mange indbrud og tyverier. En større bande stod bag, men i juli 1752 blev de fleste grebet og sat i arresten. Niels Lind, Niels Lorentzen og Peder Pedersen bar hovedansvaret. Som nævnt havde domstolene skærpet straffen i de tunge tyverisager, og denne hørte til den kategori. Landstinget i Ringsted afsagde den 22. november dom til galgen for dem alle tre. Højesterets dommere så ikke mildere på sagen, da den blev behandlet den 27. januar året efter. Dommer Hielmstjerne udtalte, at *“disse tyve meritere ikke compassion (fortjener ikke medfølelse), da de har begået mange tyverier, haft en mængde dirker og tyvenøgler med sig”*. En dommer stemte dog for kagstrygning, brændemærke og livstid, den straf som tildeltes to af de kvindelige tiltalte. Kongen ændrede ikke afgørelsen, og de tre mænd blev hængt den 14. marts 1753.²⁰ Det må være sket i galgen, der tronedede øst for byen, hvor Hedemøllen senere kom til ligge. Struensee afskaffede denne straf i 1771, året før han selv blev henrettet.

Et selvmordsmord i Roskilde 1758

I Roskilde forekom der et såkaldt selvmordsmord. Anne Ju-

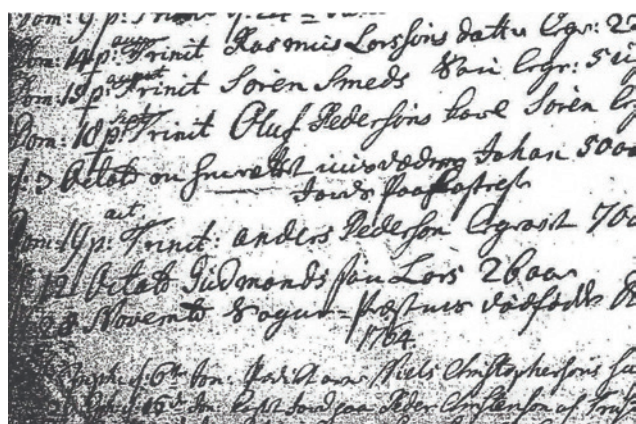
dith Kiær fra Skt. Jørgensbjerg var ked af det hele og orkede ikke at leve mere. Hun greb da til den fortvivlede udvej at skære halsen over på sin 10-årige datter for selv at komme af med livet. Det kom hun i 1758, dømt efter den strenge forordning af 7. februar 1749, udbragt til retterstedet på natmandens sluffe, iført sine daglige fængselsklæder, med blottet hoved og hænderne bundet. Og ikke nok med det, hun blev knebet med gloende tænger undervejs, først uden for huset, hvor mordet var begået, siden to gange og sidst på retterstedet. Her huggede skarpretteren hendes højre hånd af med økse og derefter hovedet. Natmanden lagde kroppen på hjul og stejle, hovedet og hånden blev sat på stage. Det hele til afskrækkelse for tilskuere og senere forbipasserende.²¹

En undvegen morder efterlyses 1763

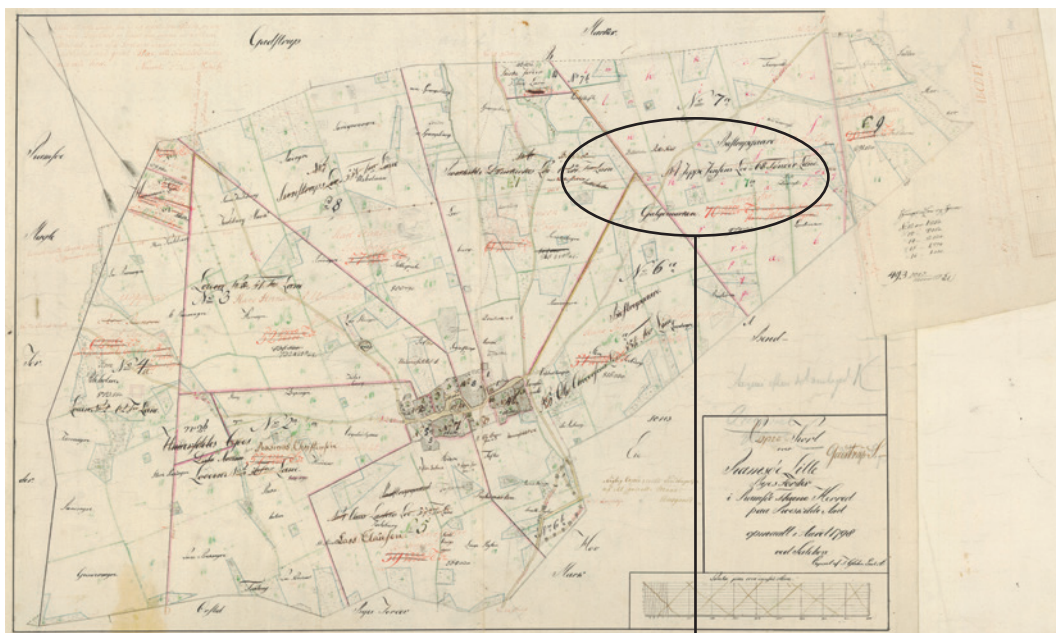
En halv snes år senere slog Johan Henriksen, røgter på herregården Gjeddeshal i Tune herred, en anden medhjælper ihjel med en høtyv og blev dømt til døden. Den kongelige resolution om fuldbyrdelse var på vej til amtmanden, da fangen natten mellem den 17. og 18. november 1762 brød ud af arresten i Roskilde. Der blev udsendt en efterlysning:

“Den undvegne er omtrent 50 år gammel, middelmådig af statur og undersætsig; han er blegladen af ansigt og har et lysebrunt, tyndt og slet hår, er blind på det højre øje og har en vorte på den venstre kind. Ved undvigelsen havde han på sig en gl. lyseblågrå klædeskjole, en gl. kanelbrun klædesøst, hvide lærredsbukser, sorte uldne strømper, et par rundnæsede sko og en gl. hat. Han er født i Lübeck, men taler dansk; hans kone og børn opholder sig i Faxe”.

Der gik imidlertid hele ni måneder, inden han i august året efter blev pågrebet på Lindersvold gods syd for Faxe. Nu kunne dommen sættes i værk. I Reerslev kirkebog står

Reerslev kirkebog 1736-1814: Over 1764 kan man læse: “3. Okt. En henrettet Misdæder Johan 50 Aar ...”.

Matrikelkort 1805: Ramsøllille by, Gadstrup sogn, Ramsø herred, hvor man finder "Galgemarken" markeret.

der under den 3. oktober 1763: "En henrettet misdæder Johan, 50 år gl., er begravet uden jords påkastelse."²²

En regning for tre misdæderes henrettelse 1768

Da 1760-erne gik på hæld fandt to alvorlige kriminalsager i Ramsø herred deres afslutning med kun et års mellemrum. Det skete ved retterstedet på Ramsøllille Mark i Gadstrup sogn.

Den 3. april 1766 blev den 31-årige fæstegårdmand Jens Pedersen i Jersie fundet myrdet, kvalt i en strikke. I løbet af de nærmeste uger pågreb man tre personer, som mistænkte for udåden. Det var Peder Andersen, Hans Villumsen og Niels Jakobsen. De sad nu arresteret i Roskilde, mens sagen gik sin gang, Det, der umiddelbart kunne se ud som et rov-mord, var måske noget andet. Peter Andersen var nemlig

bror til Jens' hustru, Birthe Andersdatter. Hun blev ligeledes fængslet på mistanke om medviden og kom til at sidde i et halvt år, inden anklagen blev frafaldet. En femte person ved navn Morten Skrædder var også i søgelyset og måtte sidde i 42 uger. De tre hovedmistænkte blev fundet skyldige, da Højesteret afsagde dommen den 10. oktober 1767. Tre dage senere brød Peter Andersen ud af arresten og var på fri fod en tid, før han igen blev sat fast. Kongen bifaldt dommen med den ene formildelse, at Niels Jakobsen skulle slippe for at blive knebet med gloende tænger.

Der gik imidlertid endnu nogle måneder, mens en kommissionsdomstol afklarede visse forhold vedrørende de dømtes udsagn om Birthe Andersdatter, da de efter højesteretsdommen havde ændret forklaring. Biskoppen skulle pålægge præsterne, *"at formane delinkventerne til at sige den rene sandhed og gøre oprigtig bekendelse for kommissionen, således som de med ed kunne bekræfte det, når de stod over for døden"*. Det kom de til den 12. april 1768. Dagen før var de blevet overført fra Roskilde til Ramsøllille, og en regning fra skarpretter J.G. Ingermann i Roskilde viser, hvordan disse misdædere blev henrettet og fik skærpelserne gradueret, alt efter deres andel i forbrydelsen:

"1. For delinkventen Peder Andersen at knibe med gloende tænger 5 gange tilkommer mig efter kgl. allernådigste reskript af 12.3.1698 for hver gang 2 rdl., 10 rdl. Ligeledes for hans hoved med økse at afhugge 8 rdl. For hånden at afhugge 4 rdl. For hoved, hånd og krop at lægge på stejle 11 rdl. / 2. For delinkventen Niels Jakobsens hånd og hoved med økse at afhugge 12 rdl. og hoved, hånd og krop at lægge på stejle 11 rdl. / 3. For delinkventen Hans Villumsens hoved med økse at afhugge og hoved at sætte på stejle samt kroppen i jorden at nedlægge 13 rdl. / I alt 69 rdl.," som skarpretteren kvitterer for er ham rigtig betalt.

Den første misdæder blev knebet med gloende tænger, hoved og hånd afhugget, hjul og stejle fulgte. Den anden slap for tængerne, men fik ellers samme behandling, mens den tredje "kun" fik hovedet på stage og kroppen gravet ned på retterstedet.²³ Måske stod stejlerne stadig på Maglehøj, da der næsten på årsdagen igen skulle foretages en eksekution på retterstedet.

Mordbrand i Ramsø herred 1769

Johanne Madsdatter tjente hos degnefamilien i Gadstrup. Natten mellem 2. og 3. januar 1768 udbrød der brand i landsbyen, degneboligen, smedens hus og endnu et hus brændte.

Johanne fik vækket folk og var med til at redde noget af indboet. Fire uger senere var der ild i tagskægget på skolen, hvor degnens midlertidigt var indkvarteret. Den blev dog hurtigt slukket, men mistanken faldt på Johanne. Hun blev forhørt og bekendte ildspåsættelsen på skolen, men forklarede, at det var smeden og hans kone, som fik hende til det. Johanne overførtes derefter til arresten i Roskilde, hvor hun kom til at sidde i mere end et år. I første omgang behandledes sagen ved Ramsø-Tune herreds ret i Vindinge. Smeden og konen afviste pure at have forledt Johanne til noget som helst. Den 22. april afsagde retten dom, efter Danske Lov 6.19.1 om mordbrand skulle hun miste hovedet med økse og brændes. Johanne forventede en mildere straf ved landstinget i Ringsted. Det fik hun ikke. Landstinget bekræftede herredsdommen. Johanne håbede nu på at få straffen nedsat ved Højesteret, men da sagen kom for den 7. december blev udfaldet, at dommen "*bør ved magt at stande*". Kongen approberede (godkendte) afgørelsen. Den synes hård, måske kunne hendes forsvarere have ydet en mere helhjertet indsats. Om den forudgående uopklarede brand har betydet noget, kan ikke ses af sagens akter.

Danske Kancelli skrev den 24. februar 1769 til amtmanden om at foranstalte det videre fornødne, og denne sendte derefter besked til herredsfogeden, som skulle tage sig af forberedelserne. Nu opstod et problem. Henrettelsen blev fastsat til den 4. april 1769, men skarpretter Ingermann måtte meddele, at han var optaget den dag, "*da rytteren, som satte ild på Valby, hans eksekution er berammet at ske ved Slagelse førstkommende 4. april, og jeg efter skarpretterenkens anmodning i Næstvød, som har ingen anden end en svend, har jeg i mandags skriftligt lovet hende at være ham assisterlig til berammede tid, hvortil jeg er forbunden, fordi han har hjulpet mig i slig affære, ... (så) forårsages jeg ... til at udskyde en henrettelse i Ramsø herred til den 11. april, da vi ere ikkun 2de skarprettere uden for København ...*". Tidligere havde også Slagelse haft sin egen.

Dagen før ledsagede vagtmester Thura fra Roskilde arrest Johanne ud til Gadstrup, hvor hun sad natten over, for om morgenen at blive ført ud til Maglehøj på Ramsø Lille Mark, hvor skarpretteren og bålet ventede. Det var lagt til rette med brænde, halm og tjæretønder, leveret af købmand Kornerup i Roskilde. Fangefogeden Niels Jensen tog jernene af Johanne, herredsfoged Friis oplæste dommen og sognepræsten hr. Ebbesen har ydet den gejstlige bistand, inden skarpretter Ingermann lod øksen falde over Johannes hals, hvorefter den afsjælede krop og hovedet blev lagt på bålet. Der kendes in-

gen øjenvidneberetninger fra eksekutionen, og hendes død er ikke nævnt i kirkebogen. Hun blev 26 år gammel.²⁴

Der er overleveret en karakteristik af skarpreteren fra hans ældre år i 1790-erne, hvor han beskrives som *“en lille original, halv tysk og hel gammel mand, ellers ganske reputerlig (anset), sang tyske salmer morgen og aften, holdt heste og vogn, hvormed han drog landet om og (op)krævede mestermandspenge ... med sin korte kjole og blå fløjls hue tog (han) sig da meget vigtig ud ...”*²⁵

Det 19. århundrede

I 1800-årene forekom endnu to sager, som endte med en idømt dødsstraf og efterfølgende henrettelse, begge på Lejre herreds rettersted i Himmelev. Den ene dom var for mordbrand i Vindinge, den anden for rovmord i Ejby.

Mordbrand i Vindinge 1832

Ane Rasmusdatter og hendes mand havde haft en af domkirkens gårde i Vindinge, men måtte gå fra den og boede nu til leje i et nærliggende hus. Efter sigende satte Ane ild på gården i afmagt over egen fattigdom og for at hævne sig på de nye gårdfolk. To gårde og et hus gik op i luer, mennesker og dyr blev reddet. Ane blev dømt efter Danske Lov 6.19.1, *“sætter nogen ild på en andens hus eller skov med vilje, da er det mordbrand og han har forgjort sin hals og skal enten brændes eller stejles”*. Hun ‘slap’ for at blive brændt og blev benådet for skærpselser. Den 11. marts 1833 stod Ane på retterstedet ved Frederiksborgvej, hvor hun til det sidste skal have troet på benådning for sine fire børns skyld, men det skete ikke. Da eksekutionen var foretaget, blev Anes lig kørt til Vindinge på en bondevogn og begravet på kirkegården, men uden præstens deltagelse, ‘uden ceremoni’ som det hed.²⁶ Hun var 44 år gammel.

Rovmord i Ejby 1842 med sidste henrettelse i Roskilde-området 1843

Den sidste henrettelse på Roskildeegnen udspillede sig på samme sted et tiår senere, den 22. marts 1843, og flere øjenvidner har berettet om begivenheden. Først Jacob Kornerup om sin oplevelse som 18-årig:

“Jeg mindes endnu den sindsbevægelse, jeg kom i en sommermorgen, da jeg, som boede lige over for rådhuset, så indledningen til den henrettelse. Neden for den høje stentrappe holdt en vogn omgivet af en skare mænd, der efter gammel skik var bevæbnet med lange spyd. Politibetjente og arrestforvarer steg ned af trappen, og efter dem kom to unge ligblege mænd, der skulle køres ud til Galge-

Nye Vise

om

det den 16de Januar 1842 paa Ejby Mark
forøvede

tredobbelte Mord,

hvorved en heel Familie udryddedes,

samt

Hviesteretsdom i Sagen,

ifølge hvilken Morderne ere domte til at have deres Liv
forbrudt og lægges paa Støtte og Gul.

Taus, med Bøsen, tvædt over svign

Kjøbenhavn, 1843.

Forfattet og forlagt af, samt trykt hos Jacob Behrend,
Købmand Nr. 281 i Gaden.

Jacob Behrend: Nye Vise om det den 16de Januar 1842 paa Ejby Mark forøvede tredobbelte Mord...
Det kgl. Bibliotek.

Malobi: „Stilhed hefter, hver en Skabning hviler.“

Laud, med Bøfsen, tvende Døde følge
Lumste sig i Aftenmørket ud;
De ved Mord og Rov vil vorde rige. —
Dg at overtræde Herrens Bud.

De forglemte, at Gud Fader vaager,
At Hans Nie paa hvert Skridt os naaer,
At Han gennem Nat og Slud og Laager
Som vor Dommer ved vor Side staaer.

Fremad de paa Syndens Vete stride
For det frygtelige Maal at naae; —
Dg paa Siby Mark de alt ittide
For den fredelige Dunsbor staae.

At! derinde Mand og Kone græde,
— Syg er Sønnen, som er deres Lyf; —
Da de Frygtelige fræt indtræde,
Hilse dem med falske Venstabs Røst.

Der dem røffes heilig Epitæ, Drikke, —
Dem i Mørket Manden viser Vej, —
Men den Arme meer hjevender Iffe,
Biv og Barn paa Jord ham fluer et.

Morderne til Huset gaae tilbage
Fræk, Kjendt Broden staaer for deres Sjæl;
Ei de ænbse Drengens Jammerlage,
Ham og Moderen de slaac ihjel!

Nu de stjæle, rove usle Penge,
Vandre blodig gjennem Natten hjem, —
Sove trygt, — men ei det varer længe,
For alt Nemesis haardt rammer dem.

Nu de sukker tungt i Fængslets Gjemme,
Wente Lødens Raab med ængstligt Sind; —
Men, naar, angrende, de Gud et glemme,
Fulles naadig de i Himlen se.

Om det paa Siby Mark forevode tre-
dobbelte Mord.

Den forfæstede og affkyeligste Forbrydelse, som den senere Tid har at opvise, er unægtelig det af Carl Larsen og Christian Jensen fra Bendsløv paa Niels Jørgensen, dennes Hustru Marie og deres Maatige Søn Niels paa Siby Mark forevode Mord. For at røbe deres Venge-udbrydende disse tvende Menneskter en heel Familie af Jorden, som gjæstnild og uden at ahne, at Døden er dem saa nær, modtog og bevarte dem i deres fredelige Bolig, der kort efter skulde vorde et blodigt Dødens Rædselssted. — Guds-Straf er frygtelig og deres Sjæbne rædselsfuld, maa Medlidensheden med dem næsten ganske forstumme, naar man betænker deres Ubaad, forestiller sig deres nærlige Vandring med det lude Svar til Rov og Mord, — seer dem sidde ved de uslykkelige Jolts Bord og at Hise og drikke med dem, — seer dem paa Marken, ledsage de af Manden, der var dem en tjenstvillig Vædler, først at Ryde efter ham og dernæst at slaae ham ihjel med det paa hans Hovedskal funderlaede Sværs Kolbe og Løb og dernæst at fæste Siget i Græsten, — seer de blodige Menneskter vende tilbage til den armer Kone, — seer dem slaae Hovedet ned paa Jorden, indtil hun er vorden Dødens Bytte, — seer dem at trække den syge lille Dreng op fra Sygelejet og, uagtet hans varme Bønner for hans Liv, strævende over hans bøde Ryder, at knuse hans Hoved og afslutte hans Liv, — da kan Medlidensheden forstumme og Blodet isne i Aarerne. — Hølesteret har dømt Morderne fra Livet, samt til at lægges paa Støtte og Hjul. — Døstet Kænkes dem, at de ved en inderligt opvigtig Anger ville beile til den evige Guds Naade og Tilgivelse.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
KØBENHAVN
SMÅTRYKSAFDELINGEN

V B 71

bakken for at halshugges. De var de to i sin tid meget omtalte mordere fra Ejby. Langsomt satte vognen sig i bevægelse ned ad Olsgade, omringet af spyddragerne".²⁷

På retterstedet i Himmelev stod tilskuerne og ventede på Carl Larsen (f. 1819) og Christian Jensen (f. 1820), som i januar året før havde myrdet parcellist Niels Jørgensen, hans hustru og deres 11-årige søn. De to gerningsmænd blev ikke pågrebet i første omgang, andre var mistænkt, men i forbindelse med en nedsat kommissions optrævelse af et stort forbrydernetværk, kaldet Venslev-banden, som var ansvarlig for en lang række indbrud og tyverier på egnen, kom sandheden omsider for dagen. Og nu var deres sidste dag kommet. Latinskolens ældste elever var beordret med på Galgebakken for at se retfærdigheden ske fyldest. En af dem nævner skafottet og den vældige folkemængde.²⁸

Et ikke navngivet øjenvidne fortæller om selve eksekutionen og skarpretterens håndtering af opgaven:

"Christian Jensen, som havde en noget svær hals, mistede ikke hovedet ved første hug, der kun trængte igennem noget over halvdel af halsens tykkelse, hvorfor et efterhug og nogen filen med øksen måtte anvendes for at fuldføre hovedets adskillelse fra kroppen ... Ikke mindre uheldigt gik det med Carl Larsen, på hvem der ligeledes blev ført tvende hug, af hvilke det første slet ikke traf ham, idet øksen med æggens nederste del ramte en af de jernbøjler, hvorigennem hugget skal falde, således at endog øksens æg blev noget beskadiget".

Efterfølgende blev Carl Larsen lagt på hjul og stejle, Christian Jensens hoved sat på stage. Det var sidste gang her i landet, at henrettede forbrydere blev udstillet på retterstedet. Tre dage senere blev de dog taget ned og begravet i en krog af kirkegården.

Sidstnævnte øjenvidne indstillede til overvejelse, om man ikke i stedet burde betjene sig af en eller anden mekanisme, en guillotine eller noget lignende. Han fandt i hvert fald, at en skarpretter ikke burde være en olding som den nuværende. Skarpretteren var Nikolaj Ravnholdt, som havde mange års erfaring fra København, men den nu 65-årige mand var åbenbart ikke længere i stand til at udføre sit hverv på sikker vis. Der havde således i 1839 været rejst sag imod ham, men først i 1846 fik han omsider sin afsked.²⁹

Afslutning

Helt op til begyndelsen af 1860-erne var henrettelser ikke ualmindelige i Danmark. Der skete 142 under civil jurisdiktion mellem 1800 og straffeloven af 1866. Lidt over en tredje-

Kort over Roskilde med markering af de fire rettersteder i og ved Roskilde: A. Den ældre galgebakke syd for byen ved Jernbanegade, omtrent hvor vandtårnet stod til 1997. B. Hestetorvet, hvor Mette Iversdatter blev halshugget i 1728. C. Den yngre galgebakke øst for byen ved nuværende Hedebo parken op til Østre Ringvej, syd for Dommervænget. D. Galgebakken ved Frederiksborgvej, Lejre herreds rettersted med begivenhederne i 1833 og 1843. Kort: Krak.

del fandt sted i København, således 14 i 1817 efter et mytteri i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset. Den nye straffelov betød en afgørende ændring. Færre dødsdomme blev afsagt, og kun fire af dem blev fuldbyrdet, den sidste i 1892, da Jens Nielsen blev halshugget i en lukket gård i Horsens Tugthus.

Litteratur:

- 3 mordsager i Horns herred. 2001.
- Fang, Fanny: Lejre Herreds Rettersted ved Galgebakken (*Roskilde Tidende* 17.3.1943).
- Frandsen, Karl-Erik: Forbrydelse og straf i Roskilde i 1600- og 1700-tallet (*Historisk årbog fra Roskilde amt* 1995, 57-68).
- Hansen, Ole: Om et Mord i Jersie 1766 (*Fra Københavns Amt* 1932-33, 323-328):
- Heide, Frits: Mordet i Ravneshavehuset (i ss.: *Midtsjælland i de gode gamle Dage*. 1919, 152-156).
- Jensen, Charlotte S.H.: Thyra Boløkse i Borrevejleskoven. Christen Rode og Hans Pedersen 1715 (i ss.: *Røverhistorier: sagn og virkelighed*. 1994, 72-78).
- Kornerup, Jacob: *Roskilde i gamle Dage. Tildels efter utrykte Kilder*. 1892, 142-154.
- Kornerup, Jacob: Roskilde i Frederik den 6tes Tid (*Fra Københavns Amt* 1911, 3-26).
- Kragh-Nielsen, Niels H.: *Straffet på livet. Henrettelser i Danmark 1537-1892*. 2018.

- Kragh-Nielsen, Nielsen H.: Præsten på retterstedet, i *Skalk* nr. 3, 2019
- Krogh, Tyge: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel*. 2000.
- Land Hansen, Helge: Mordbranden i Vindinge 1832 (*Byhornet. Vindinge Lokalhistoriske Forening*. 2016, nr. 1, 2-6.).
- Olsen, Gerhardt: *Johanne Madsdatter. En tragedie i Gadstrup 1769*. 2007.
- Roskilde Bys historie II 1536-1850*, 1998
- Poulsen, Knud: Roskildes skarprettere (ROMU. *Årsskrift fra Roskilde Museum* 1989, 29-44).

Noter:

1. Poulsen 1989, 30.
2. Roskilde bys historie 1536-1850. 1998, 59f.
3. Poulsen 1989, 34.
4. Jensen 1994, 74-77.
5. Krogh 2000, 387.
6. Krogh 2000, 391.
7. Kornerup 1892, 145.
8. Krogh 2000, 401.
9. Kornerup 1892, 143.
10. Krogh 2000, 396.
10. Kornerup 1892, 143f.
11. Krogh 2000, 401.
12. Kornerup 1892, 144.
13. Kornerup 1892, 147-154 og Krogh 2000, 411.
14. Poulsen 1989, 38.
15. do.
16. Krogh 2000, 406.
17. Krogh 2000, 436f.
18. Krogh 2000, 438.
19. Krogh 2000, 432.
20. Krogh 2000, 443.
21. Poulsen 1989, 41f.
22. Kragh-Nielsen 2018, 71.
23. Hansen 1932-33.
24. Olsen 2007.
25. Kragh-Nielsen 2018, 200.
26. Land Hansen 2016.
27. Kornerup 1911, 5.
28. Fang 1943.
29. Kragh-Nielsen 2018, 310.